

ХУДОЖНИЙ ПРОСТІР ТЕТРАЛОГІЇ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ТАЄМНИЙ ПОСОЛ»

Анотація. Стаття є комплексним дослідженням сюжетно-образної системи та жанрово-стильових особливостей тетралогії В. Малика «Таємний посол».

Ключові слова: історія, жанр, тетралогія, деталізація, козацтво.

Аннотация. Статья является комплексным исследованием сюжетно-образной системы и жанрово-стилевых особенностей тетралогии В. Малика «Тайный посол».

Ключевые слова: история, жанр, тетралогия, детализация, казачество.

Summary. The article contains the complex research of plot-vivid and genre-stylistics particular qualities of V. Malyc's tetralogy «Secret Ambassador».

Key words: history, genre, tetralogy, detailed elaboration, Cossacks.

При розгляді загального творчого доробку В. Малика, який складається з величезного масиву історичних романів, повістей, розвідок, рецензій на твори українських прозаїків, постає проблема жанрово-стильового аналізу творів, які на сучасному етапі розвитку літературознавства виявилися на периферії наукових досліджень. Найяскравіше в цьому плані виділяється саме тетралогія «Таємний посол», яка є зразком філігранного використання пригодницьких елементів та мотивів у загальній канві жанру історичного роману. Саме цей факт дає можливість визначити дослідження тетралогії з точки зору жанрово-стильових особливостей актуальним і включити його до списку важливих літературознавчих проблем, розробка яких входить у коло наших наукових інтересів. Вирішенням цього питання займалися Г. Білоус, що створив літературний портрет письменника; К. Волинський, який присвятив свої дослідження аналізу літературного інструментарію В. Малика; І. Дзюба, чий розробки теоретичних аспектів історико-пригодницької прози стали значним внеском у літературознавчий процес; Г. Шанько, який привніс цінні аналітичні дослідження стильових особливостей романів В. Малика, зокрема і його тетралогії «Таємний посол» та ін. Метою подальшої роботи в розробці зазначеної тематики є побудова комплексної жанрової концепції історико-пригодницького роману в українській літературі на основі творчої спадщини В. Малика, представленої низкою творів, таких як «Посол Урус-Шайтана», «Фірман султана», «Чорний вершник», «Шовковий шнурок», що складають тетралогію «Таємний посол».

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

1. Визначення ключових аспектів виокремлення творів жанрів історико-пригодницького роману в загальному літературному процесі;
2. Спроба класифікувати жанрово-стильові особливості тетралогії В. Малика «Таємний посол» у річищі ознак жанру історико-пригодницького роману;
3. Розгляд основних аспектів еволюції жанру історико-пригодницького роману в українській літературі ХХ ст.;
4. З'ясування співвіднесення жанрової форми тетралогії з ключовими ознаками історико-пригодницького роману;

5. Встановлення лінгвостилістичних, лінгво-поетичних, наративних та мовнокультурних особливостей романів тетралогії «Таємний посол».

Становлення сучасної української романістики пройшло складний та суперечливий шлях, означений жорстким переслідуванням самої української культурної системи, запереченнями існування окремої, самодостатньої літератури та перманентним контролем з боку владних структур, небайдужих до найменших поривань митців слова. Проте яким би шляхом не розвивалася українська белетристика, жанри історичної спрямованості, що зачіпали неоднозначні сторінки нашої історії, піддавалися фатально нищівній цензурі, критикувалися та частіше просто заборонялися. Проте попри тотальне продукування соцреалістичних творів, «незважаючи на заборони, репресії, свідоме плекання яничарства...» [4, с. 109], з'являлися численні тексти, що протистояли пануючій моделі вихвалювання комуністичного ладу, а їх автори брали на себе сміливість стати на сторожі автентичної української пам'яті, повертаючи народу його героїв. Тоді саме доля України та її героїчне минуле ставали предметом художнього осмислення письменників. Така література закономірно розвивалася, що сприяло підтримці національного духу країни. Відсутність єдності українців була національною трагедією протягом багатьох століть: мінялася влада, яка приносила свою культуру, релігію, мову, насаджувала новий спосіб життя. Та можливість відкрити для себе численні сторінки нашої історії з'явилася нещодавно завдяки дискурсу творів, які є не тільки рефлексією реального історичного процесу, скільки спробою осмислити себе, осмислити теперішнє крізь призму минулого. І подібні твори приваблюють не самою інтригою минувшини, картиною життя людей у різні історичні епохи, а співзвучністю, суголосністю відтвореного матеріалу подіям сучасності.

Саме такими постають перед нами твори В. Малика – знаного, передусім, саме як автора численних історичних романів, присвячених героїчним сторінкам нашого минулого. Його творчість припала на нелегкі часи панування тоталітарного режиму, цензури та заборон. Прикметно, що за часовими рамками, творча спадщина письменника належить радянській добі, проте чи відповідали його твори настановам соціалістичної імперії? В українській історії термін «радянський» вказував на «цілий комплекс соціально-психологічних і політичних понять, несумісних з такими явищами, як вільний творчий про-

цес, незалежність творчої особистості. Нарешті означення «радянська» стосовно літературної творчості – це вселила режимної цензури, постійний політичний нагляд за письменниками» [3, с. 21]. Прискіпливіше розглянувши онтологію творів В. Малика зауважуємо, що становлять вони не просто художнє відтворення історичних подій та діянь відомих постатей, а є радше майстерно складеним літописом української минувшини.

Дослідники творчості письменника неодноразово підкресливали насиченість його творів справжніми історичними відомостями, взятими з автентичних джерел, адже «він твердо стояв на тому, що достовірність, джерельна вивіреність – одна з найобов'язковіших передумов успіху (взагалі – права на життя) історичного твору. А щодо точної деталізації відтворюваних подій минулого, то вона тільки на користь» [1, с. 7]. Маликові не раз закидали навіть переобтяженість текстів історичними деталями, проте тут вбачаємо не просто манеру письма й прискіпливість до власної роботи, а своєрідну двоплановість мистецького таланту. По-перше, це наслідування традицій, питомих ознак самого жанру історичного роману, історія якого має більш ніж двохсотлітню історію і бере початок від перших справжніх історичних романів В. Скотта, «котрий зумів поєднати історичний факт з художнім вимислом, користуючись при цьому як романтичними, так і реалістичними способами зображення» [2, с. 596]. По-друге, це потужний струмінь українського етнічного історичного матеріалу, котрий, введений у художній контекст, легко доносився до широкого кола читачів, виконуючи тим самим певну просвітницьку функцію, адже міг кваліфікуватися як неофіційний народний підручник з історії. Вводячи в художній контекст документальні записи, архівні знахідки В. Малик робить свої романи надзвичайно насиченими, місткими, де кожна нова деталь розкриває інший зміст багатовимірного сюжету. Вимисел при цьому влітається настільки непомітно, що в реципієнта не виникає почуття відчуженості вигаданих героїв і сцен. Яскравий приклад цьому – тетралогія «Гасмний посол» («Посол Урус-Шайтана» – 1968 р., «Фірман султана» – 1969., «Чорний вершник» – 1976., «Шовковий шнурок» – 1977р.), в якій поряд з реальними історичними героями – Іваном Сіркою, Юрієм Хмельницьким, Семеном Палієм, Яном Собеським. діє здавалося б, абсолютно фантастичний персонаж – Арсен Звенигора, та навіть цей образ має прототип: напів-

легендарного посланця Івана Сірка в Порту, ім'я якого історія не зберегла. Така точність у деталях є результатом кропіткої роботи зі справжніми історичними документами, літописами та свідченнями. Завдяки їй письменникові вдалося підняти величезний пласт історії українського народу – боротьбу козацтва проти Османської імперії під проводом кошового отамана Івана Сірка.

Тож своїм завданням письменник постановив реконструювати події тієї епохи, максимально точно відтворюючи не тільки характери та постаті визначних історичних осіб, але й їхню зовнішність, звички, побут, манеру висловлювання, політичні погляди, думки. Саме тому В. Малик ввів у романи пригодницький струмінь, захоплюючи інтригу, детективні елементи. Таким чином справжня, жива історія заграла новими барвами, перестала бути нагромадженням фактологічного матеріалу. Отже, збагативши свої романи динамічним сюжетом, автор свідомо вивів їх із дещо однобокої жанрової кваліфікації «історичні», розширив рамки зображення атмосферою таємничості, незвичайними сюжетними поворотами, загадковими обставинами та складними характеристиками. Саме тому із певністю відносимо романи тетралогії «Гасмний посол» до історико-пригодницької української літератури ХХ ст.

Прикметно, що романам В. Малика притаманна неабияка легкість сприйняття – вони доступні й зрозумілі людям будь-якого віку, що надзвичайно розширює їхню просвітницьку місію, адже читач, захоплений виром подій, навіть не помічає, наскільки збагачується його загальна обізнаність, ерудиція та світоглядні позиції. І, що найважливіше, саме в такій формі фактологічна основа тексту найкраще та найлегше сприймається та запам'ятовується. Подібний детальний розгляд особливості впливу романів на читача нам необхідний для того, щоб повніше осмислити значення самого створення тетралогії у 60-70 рр. ХХ ст. в умовах панування надломленої комуністичної ідеології періоду «розвинутого соціалізму», коли й мови не могло бути про національних героїв та визвольну війну.

Таким чином, історико-пригодницькі романи В. Малика постають перед читачами як унікальний життєпис українського народу, новітній літописний звід чотирьох цілісних творів, організованих у поліфонічну єдність, покликану розбудити в українцях патріотичні почуття, власну національну гідність, відновити інтерес до правдивої історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинський К. Уроки Володимира Малика [У чому феномен його популярності?] / К. Волинський // Літературна Україна. – 2001. – 8 березня (№ 9 (4906)). – С. 7.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко. – К.: Академія, 2006. – 752 с.
3. Сенник Л. Що таке радянська література? Коли вона почалася в Україні і коли закінчиться? / Л. Сенник // Літературознавство. Матеріали ІV конгресу Міжнародної асоціації українців. Доповіді та повідомлення: Кн. II. – К.: Обереги, 2000. – С. 20–26.
4. Федорів Р. Історична романістика та національна свідомість / Федорів Р. // Дзвін. – 1996. – № 10-12. – С. 109-114.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2011